

professionaliseringssträvanden i det sena 1800-talet. En intressant konflikt som hon visar på är hur veterinärerna hamnar mitt emellan fysiologerna, som baserat sina kunskaper på vivisektion, och resten av djurskyddsrörelsen som bygger sin identitet just på motståndet mot vivisektionen. Veterinärerna vill åt den kunskap och professionalism som finns i läkar- och fysiologkåren, men detta ställs mot bilden av den omvårdande veterinären, som man samtidigt försöker lansera för att kunna tränga undan de "kloka gubbar och käringar" som fortfarande konkurrerar med veterinärerna på landsbygden.

Ytterligare en aspekt av djurskyddsrörelsens tidiga historia, som författaren lyfter fram i sin avhandling, är hur den kan ses som en framstegsoptimistisk rörelse med krav på att rationalitet, teknik och sundhet i framtiden ska ersätta en förlagd och bakåtsträvande bondekultur. Man vänder sig mot bönder, och bland annat kuskar, i samhällets lägre klasser och hävdar att det är där (förutom i vivisektörernas försökssalar) som de stora övergreppen mot djur sker (se bl.a. s. 188 ff. samt s. 248). Som den goda studie Dirkes avhandling är, väcker den fler frågor än den ger svar på och om djurskyddsrörelsen under 1800-talets mitt och slut är fientlig mot bondekulturen och ser den som en djurplågande institution, när omvärderas då bondekulturen inom djurskyddsrörelsen och i allmänhetens ögon?

Jag tycker att frågan är intressant, därför att i det omgivande samhället föds det under samma tid (1800-talets slut) och i samma kretsar (den stadslevande borgerligheten) en nationalromantisk tradition, som en reaktion på industrialism och storskalig förändring. Och i denna nationalromantiska idétradition finns en diametralt annorlunda uppfattning om allmogesamhället och dess förhållande till djur. Här är istället bondefamiljen en garant för hävdvunnen god tradition och på kort tid byggs stora institutioner och forskningstraditioner upp där Allmogesverige idealiseras och där bilden av bondhustrun och hennes man som djurplågare i folkdräkt känns mycket främmande.

Dessa två skilda tanketraditioner tycks ha överlevt in i vår tid och spelar fortfarande viktiga roller för vår uppfattning om hur djuren levde i det gamla bondesamhället. De framstegsvänliga förhoppningarna var länge totalt dominerande inom all jordbruks- och husdjursforskning. Men när blomman av den rationella och funktionella djurhållningen visar sig vara en broilerfabrik så ifrågasätts tanken om rationalitet som garant för djurens välmående av allt fler. Den bonderomantiska

tanken som verkar ha vunnit mark inom djurskydds-rörelsen sedan 1970-talet är i Sverige kanske bäst företräd av Astrid Lindgren och Marit Paulsen (se Astrid Lindgren och Kristina Forslund: *Min ko vill ha roligt* 1990; Marit Paulsen och Sture Andersson: *Maten, människan och miljön* 1993 samt *Europa och djuren* 1993). Även i den internationella djurskyddslitteraturen finns tanken om djurens guldålder förlagd till familj jordbrukets dagar väl företräd (se t.ex. Peter Singer: *Animal liberation* 1975). När den teknik- och rationalitetsvänliga linjen nu har prövats och misslyckats i storskaliga höns- och grisfabriker, är det då det blir möjligt för djurskydds-rörelsen att göra helt om och längta tillbaka till en tid då småskalighet och närhet var rådande?

Niklas Cserhalmi, Norrköping

Andrea Amft: *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Samiska studier. Umeå universitet 2000, Umeå. 202 s., ill. English summary. ISBN 91-88466-28-0.

Under ett fältarbete bodde jag på Samernas Folkhögskola i Jokkmokk tillsammans med de icke-samiska ekologistudenterna. En dag lossnade min byxknapp. Jag gick till slöjdsalen och knackade på för att låna nål och tråd. Ingen öppnade. Jag steg in. De syende same-tjejerna tittade snabbt upp. Ingen sa något. Läraren vände sig bort när hon såg mig. Jag klev fram och frågade om jag kunde få låna nål och tråd? Läraren vände sig om. Jag frågade igen, tvekande nu. Jag såg mig förvirrat omkring. Alla sydde febrilt. Något var fel. Jag backade ut och stängde dörren.

Denna episod dök upp ur minnet vid läsningen av Andrea Amfts avhandling *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Amft tar, till att börja med, ett brett grepp på dagens situation i Sápmi, Sameland, det område som sträcker sig från mellersta Norges atlantkust i väster till Kolahalvön i öster och från Barents hav i norr till Dalarna i söder. Mycket tyder på att samefolken funnits länge inom detta område och att de kommit från söder i två olika omgångar i samband med inlandsisens tillbakadragande. Som Amft inledningsvis påpekar: Det är inte lätt att skriva samisk historia. Det lilla som finns nedtecknat är

inte skrivet av samer. De utomstående historieskrivarna har inte lyckats skilja de samiska grupperingarna åt, utan man har blandat ihop kulturelement och sammanfört fakta från vitt skilda delar av Sápmi. Härmed tydliggörs redan från början samefolkens problematiska situation, i deras roll som de Andra, dem som Eric Wolf kallat för "folken utan historia". Den västerländska historien bygger ju på att kulturen manifesterar sig i landskapet eller att det skrivna ordet bevaras. Inget av detta har de samiska folken ägnat sig åt. Istället har de rört sig över stora landområden och nyttjat skiftande biotoper och klimat genom tusentals år. Jakt, fiske och samlande har legat till grund för deras försörjning. Delar av den samiska befolkningen har slagit sig på mer specialiserade näringsfång, blivit fiskesamer eller nybyggare, dvs. bofasta med boskapsskötsel och jakt, fiske och mindre odlingar. Huvudparten av samerna, i Sverige i alla fall, har dock fortsatt med den nomadiserande livsstilen fram till 1900-talet. Den starka kopplingen mellan storskalig renskötsel och "samiskhet" är dock en relativt sen företeelse. Specialiseringen på renskötsel anses ha börjat under 1700-talet, när den svenska staten blev medveten om vilken skatteresurs samerna utgjorde. Ju mer den samiska befolkningen inkorporerades i den monetära nationella och internationella ekonomin, desto mer specialiserades deras försörjningsstrategier. Man övergick från att följa renhjordar och jaga dem till att äga och sköta djuren. Varierande strategier förekom när det gäller antalet renar och graden av daglig kontakt med djuren. Detta innebar dock inte en genomgripande förändring av den rörliga livsstilen.

Först under 1900-talet fick den moderna extensiva renskötseln, som vi känner den idag, sitt genomslag. Det är denna tid som Amft fokuserar på. I avhandlingen visar hon hur den traditionella samiska livsstilen, självhushållningen och de årliga förflyttningarna med renen, rationaliserats och förändrats. De samer som fortfarande finns kvar i renskötseln bedriver idag en verksamhet som är beroende av motorer, men också av datorer. Amfts empiriska material utgörs till största delen av intervjuer med äldre samer, men också av arkivmaterial som samlats in av museifolk under senare delen av 1900-talet. Informanterna har själva varit med om hur livsstilen förändrats från självhushållets beroende av den direkt omgivande naturen till ett modernt vardagsliv, mycket likt det som andra svenskar lever. Dessutom har exploateringen av Norrlands inland och av fjällvärlden inneburit stora förändringar av villkoren

för renskötseln och för samerna. Gruvdrift, järnvägsbyggen, skogsavverkningar, utbyggnaden av vattenkraften, och av vägnätet, har allvarligt påverkat rörelsefrihet och försörjningsmöjligheter. Renbetesmarker har minskat eller dämats, flyttleder har förstörts, turismen har vuxit. Paradoxalt nog har det samtidigt, från statligt håll, verkats för att själva renskötseln skulle bli modern, rationell och effektiv. Denna modernisering har ju också genomförts. Idag fungerar renskötseln på samma premisser som andra småföretag, med redovisningsplikt, avdragsrätt och löneutbetalningar. Trots denna modernisering har renskötseln hela tiden betraktats som någonting specifikt *samiskt*, inte som en areell näring som vem som helst kan slå sig på. Man lagstiftade redan 1886 om att det bara var samer som hade rätt att bedriva renskötsel. Kanske kan man i detta spåra någon form av evolutionistisk hållning: jordbruk, som alltså även samer fick ägna sig åt om de exempelvis tog upp ett nybygge, ansågs vara en högre och mer utvecklad försörjningsmetod än pastoralismen (för att inte tala om jakt och insamling som ansågs vara ren ocivilisation). Lagen verkade så att säga bara i en riktning, den begränsade inträdet i renskötseln. I dessa regelverk kan man ana den svenska statens ambivalenta hållning till frågan om vad som avgör vem som är same och vem som är svensk. Å ena sidan har man sett till *ras*, där det samiska är något medfött hos vissa människor som storsamhället skall förhålla sig till. Å andra sidan har man sett till *kultur*: att vara same var att leva samiskt, t.ex. på renskötsel. Med lagen, skriver Amft, stängde man ute alla de människor som kom från en samisk familj utan att ha rätt till renskötsel, och särskilt alla de kvinnor som inte fanns med i någon rensköttande familj.

Härmed kommer vi in på ett av de två centrala teman som Amft bygger sin avhandling kring. Det ena är *etnicitet* och det andra är *genus*. Amft hänvisar till Thomas Hylland Eriksens etnicitetsbegrepp. Etnicitet är alltid *relationell*, dvs. den uppstår alltid i förhållande till en annan grupp. En isolerad grupp utan relationer till andra behöver inte ha en känsla av etnicitet, det är först i mötet med andra som en sådan kontrasterande identitet behöver befastas, genom upprätthållande av gränser i interaktionen. Dessutom kan individen, eller gruppen, laborera med att överkommunicera eller underkommunicera sin etnicitet beroende på vad som är gångbart i tid och social miljö. Det svenska samhället, storsamhället, kan också laborera med dessa olika aspekter av etnicitet. Etnicitet kan fungera som ett maktmedel, både inifrån, i en grupps självbekräftande

världsbild, och utifrån, genom att t.ex. storsamhället tillskriver en grupp ett antal egenskaper, som gruppen sedan måste förhålla sig till.

Under det senaste århundradet har samerna i Sverige å ena sidan utsatts för statliga påbud som *betonat* samiskhet och tvingat individerna till samiskhet, t.ex. genom att förbjuda samer att bli bofasta eller att gå med svenska/moderna kläder, allt enligt tanken att "lapp skall vara lapp". Å andra sidan har man arbetat för att *utradera* den samiska identiteten, bl.a. genom att samla alla samiska barn i nomadskolor, där de skulle uppfost- ras direkt av storsamhället, på svenska, med modern hygienstandard och långt från föräldrarnas nomadiser- ande liv. I det första fallet ville man förstärka en skillnad som utgick från essentialistiska idéer om "det samis- ka". (Detta kan tyckas paradoxalt eftersom själva före- ställningen om essens i sig innebär att inget går att förändra och därmed inte skulle behöva skyddas.) I det andra fallet hade man övergått till en modernare män- niskosyn, där varje barn betraktades som ett oskrivet blad som samhället kunde påverka och utbilda till en modern, "icke-etnisk" medborgare. Också detta synsätt var patriarkalt och koloniserande, eftersom det bröt ner släkter och ersatte en lång tradition av praktisk inlä- rning med modern, teoretisk skolgång. Båda dessa atti- tyder (det vore kanske för konspiratoriskt att tala om "program") uppfattas som kränkande av dagens svens- ka samebefolkning, trots att de fungerat i två motsatta riktningar, den ena särskiljande och utestängande, den andra inkluderande och likriktande. Kritiken från sam- iskt håll, som ibland framstår som motsägelsefull, riktar sig mot makten och överhögheten i allmänhet, mot storsamhällets oinskränkta rättigheter att besluta över folks liv.

Amft diskuterar naturligtvis (den ofta infekterade) debatten om vem som har rätt att räkna sig som same och inte. Hon visar hur renbeteslagarna begränsade *det samiska* till de människor som hade en nära kontakt med renskötseln. Som nämnts ovan utestängdes alla de fiskande, jagande, diversearbetande eller småbrukande samerna i Sverige från renskötseln och, i förlängning- en, från den samiska identiteten. Också rätten till små- viltsjakt och fiske i fjällen (en rätt som den svenska staten förvånande nog konfiskerade på ett orättfärdigt sätt så sent som i augusti 1993) knöts till renskötselrät- tigheter. Under 1920-talet delades den samiska befolk- ningen upp i oklara sociala klasser, där de aktiva ren- skötarna med renskötselrätt stod högst i rang. Indel- ningen av alla renskötare i s.k. lappbyar, idag sameby-

ar, fördelade visserligen beteslanden mellan landets alla samer, men gjorde också indelningen mer oflexibel och lade grunden till en hotande allmänningens tragedi.

Det andra temat i Amfts avhandling är genus, de sociala könsrollerna, ur ett samiskt perspektiv. I ett mycket välskrivet inledningskapitel gör Amft upp med den röriga diskursen kring genuskategoriernas inne- håll. Först och främst visar hon hur respekt och aktning, som tillfaller kvinnor i många traditionella samhällen (oftast under förutsättning att de anpassar sig till givna regler), inte enkelt kan tolkas som att kvinnor har makt. Att ha makt, skriver Amft, och citerar Grethe Carlslund Petersen, innebär autonomi och formaliserat inflytan- de. Den makten har traditionellt tillfallit mycket få kvinnor, oavsett etnisk tillhörighet. Här har Amft en viktig poäng, eftersom hon gör upp med den alldeles färska och romantiska tradition som gärna vill göra gällande att de samiska kvinnorna, till skillnad från de svenska, alltid har varit jämställda med männen. Att hävda att den samiska kvinnan traditionellt haft stor rörelsefrihet, stort ansvar för hushållet, enskild egen- dom i form av renar och redskap, och att hon respekte- rats för sin kompetens, är kanske inte så kontroversiellt. Men man skall lägga på minnet att den beskrivningen överfört också kan gälla för den kvinnliga parten i ett nybyggerhem, ett fisketorp, en bondgård eller en herr- gård med svenska invånare. Bilden av den jämställda samiska kvinnan kontrasteras oftast inte mot dessa kompetenta kvinnor, utan mot bilden av den svenska hemmafrun, vilken, det måste påpekas, faktiskt inte existerat mer än något hundratel år, och, förhoppnings- vis, aldrig blir mer än en parentes i historien.

Där arbete fördelas efter könstillhörighet är det van- ligt att den ena sortens arbete får högre status än den andra, dvs. det manliga arbetet värderas högre än det kvinnliga, oavsett hur viktiga arbetsuppgifterna är för överlevnaden. Amfts grundinställning är definitivt kon- struktivistisk, dvs. hon hävdar att det är kulturella överenskommelser som avgör vilka arbetsuppgifter som hör till män respektive kvinnor. I det traditionella svenska samhället, skriver hon, associerades korna och deras mjölk med den kvinnliga sfären, så till den grad att det kunde vara omöjligt för en man att mjölka. När mejerinäringen centraliserades och mekaniserades blev den statusfylld, officiellt viktig, och övergick till den manliga sfären. På ett liknande sätt har övergången till extensiv, modern renskötsel, med sin höga grad av mekanisering, kommit att bli en mer renodlat manlig bransch. Bland arvtagarna till de hushåll där man bara

för ett femtiotal år sedan gemensamt, men med traditionell könsrollsindelning, arbetade med och kring renen, är det idag oftast männen som är renskötare, medan kvinnorna har vanliga arbeten inom det icke-samiska samhället.

Amft beskriver noga hur de samiska hushållen traditionellt upprätthöll den renskötande arbetsstyrkan även i kristider, genom att låta flickor övergå till den manliga sfären när ingen karl eller pojke fanns att tillgå. Ännu idag, när jämställdhetsidealen blivit vanligare, rekryteras unga renskötarförmågor först och främst bland sönerna i ett hushåll. Det råder delade meningar om huruvida motoriseringen gjort arbetet med renarna fysiskt tyngre eller lättare, men i sådana diskussioner bör man alltid fundera på om inte kulturella kategorier är mer relevanta än behovet av rå muskelstyrka. Där emot finns inga regler eller lagar som hindrar en kvinna från att bli renskötare. Amft visar att en samisk kvinna, om hon blir renskötare, möter samma sorts problem som alla andra kvinnor i mansdominerade yrken. Hon kan, precis som andra yrkeskvinnor, ha svårt att göra sin röst hörd i förhandlingar, hon måste hårdprestera för att vinna respekt, hon får problem när hon blir mor och samtidigt ska sköta ett rörligt och svårplanerat arbete. Här möts Amfts två centrala teman: etnicitet och genus. Hon hävdar att de samiska kvinnorna har en mer kringskuren situation än de "svenska". Samiska kvinnor är nämligen tvungna att hålla fasaden om "det samiska", i det här fallet samisk sammanhållning respektive föreställningen om den samiska jämställdheten, intakt. De kan inte göra uppror, ställa till bråk, debattera offentligt som svenska kvinnor i motsvarande situation kan, utan att bryta den samiska gruppens sammanhållning. Dessutom förväntas de samiska kvinnorna understödja bilden av den samiska befolkningens större jämställdhet mellan könen utåt, oavsett om de upplever den som sann eller inte. Om en samisk kvinna uttalat kallar sig feminist riskerar hon att få problem. Hon har för det första satt sin identitet som kvinna framför identiteten som same. Hela hennes samiskhet kan komma att ifrågasättas. Hon har för det andra visat på att förhållandet mellan könen inte heller är oproblematiskt i det samiska samhället, vilket kan ses som ett underkännande av bilden av den starka samiska jämställdheten.

Amfts avhandling visar hur samiska kvinnor, under hela 1900-talet, laborerat med olika lösningar för att få eller kunna arbeta utanför den självklara könsrollen. Hon visar också hur dagens högteknologiska rensköt-

sel, där t.ex. planering och bokföring blivit viktiga arbetsuppgifter, återigen öppnar dörren för kvinnorna, och familjeföretag med ett slags nygamal könsrolls-fördelning (mamma vid skärmen, pappa på skotern) ser dagens ljus. Det finns dock en brist i Amfts anslag, och det är en brist som också går att finna i diskussioner om könsroller och maktfördelning i det övriga samhället. När man diskuterar dessa frågor fokuserar man ofta på vilka rättigheter kvinnor, genom personlig kamp eller genom politiska beslut, har vunnit. Men man glömmar att titta på hur mansrollen förändrats. Om dagens kvinnor har större frihet att träda in i den manliga sfären än sina förmödrar, har männen också fått tillgång till den kvinnliga sfären på ett sätt som skulle ha varit otänkbart för femtio år sedan. Är inte det ett framsteg, både för svenskar och samer? Det kanske inte är politiskt korrekt, men man saknar en inblick i hur de samiska männen upplever sin situation, och då menar jag utifrån deras mansroll, inte som ytterligare en tänkt neutral, men dolt manlig, berättelse.

När allt kommer omkring styrs allas våra liv av identiteter, som vi själva skapat eller som andra tvingat på oss. Identiteten kan vara politisk, etnisk, sexuell, livsstilsbaserad eller vad som helst. Man kan vara mer eller mindre medveten om hur, när och varför identiteter tydliggörs eller används. I slöjdsalen i Jokkmokk var jag möjligen medveten om min identitet som kvinna (jag ville ju trots allt låna nål och tråd, klassiska kvinnoredskap), men tänkte naivt nog inte alls i etniska termer och begick därför ett pinsamt och klumpigt övertramp. Det är möjligt att en manlig trädlånare av samiskt härkomst haft bättre framgång, men det är inte säkert. Andrea Amft har genom en välskrivna avhandling tydliggjort hur komplexa, konfliktfyllda och ömtåliga sådana här sammanhang är, såväl små som stora.

Ebba Lisberg Jensen, Lund

Ulrich Lange: *Experimentalfältet. Kungl. Lantbruksakademiens experiment- och försöksverksamhet på Norra Djurgården i Stockholm 1816–1907*. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm 2000. 408 s., ill. English summary. ISBN 91-88780-83-X.

När Stockholms högskola blir universitet på 1960-talet flyttas verksamheten ut från området kring Observatoriekullen på Norrmalm till Campus Frescati på norra